

ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE BRAČNIH DRUGOVA PREMA OPĆEM GRAĐANSKOM ZAKONIKU NA HRVATSKO-SLAVONSKOM PRAVNOM PODRUČJU*

Dr. sc. Mirela Krešić*

UDK: 347.12(497.5)(094)

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: siječanj 2010.

U radu se razmatraju pravila Općeg građanskog zakonika o zakonskom nasljeđivanju bračnih drugova, kao i odgovarajuća pravila bračnog prava, posebno pravila kojima su uređeni imovinski odnosi u braku. Dopunu normativne analize predstavljaju rješenja iz ostavinskih spisa kotarskih sudova Zagreba, Samobora i Velike Gorice sačuvana u Državnom arhivu u Zagrebu te objavljena sudska praksa. Pritom je autoričina namjera bila utvrditi kako je tekla primjena pravila zakonskog nasljeđivanja bračnih drugova, kakve su se nejasnoće pritom javljale i jesu li bila opravdana osporavanja tih pravila na hrvatsko-slavonskom pravnom području.

Ključne riječi: bračni drugovi, zakonsko nasljeđivanje, Opći građanski zakonik, hrvatsko-slavonsko pravno područje

1. UVODNE NAPOMENE

...Tako se je već odavna uvriježilo osvjedočenje i u našem narodu o maćuhinskoj i upravo nepravednoj ustanovi zakonika u pogledu zakonskog nasljednog prava bračnih drugova.¹ Tim je riječima Stjepan Posilović, na skupštini pravničkog društva

* Članak je izrađen u sklopu znanstvenoistraživačkog projekta *Hrvatska pravna kultura u europskom kontekstu: tradicija i modernizacija* voditelja prof. dr. sc. Dalibora Čepula koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske.

** Dr. sc. Mirela Krešić, viša asistentica Pravnoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Trg maršala Tita 14, Zagreb

¹ S. Posilović, *Potreba revizije obćega građanskog zakonika glede prava nasljedstva*, u: *Mjesečnik*, 1906., br. 1, str. 18.

1905., počeo izlaganje o nužnosti izmjene nasljednih pravila Općeg građanskog zakonika (OGZ). Pritom se suglasio sa stajalištem niza pravnika, austrijskih i hrvatskih, koji su u pravilima zakonskog nasljeđivanja bračnih drugova vidjeli uređenje koje ne odgovara važnosti bračne veze kao temelja nasljeđivanja, odnosno uređenje koje ne odgovara stvarnom položaju i odnosima koje su supruzi imali u braku.² Nasljednopravni položaj bračnog druga u odnosu na položaj ostaviteljevih srodnika bio je iznimno nepovoljan. Dok su srodnici, čak i oni iz udaljenoga šestog nasljednog reda, stjecali pravo vlasništva nad većim dijelom ostavine, bračni drug u pravilu je stjecao pravo doživotnog uživanja, odnosno pravo vlasništva nad znatno manjim dijelom ostavine. No, najveća kritika bila je vezana uz slučajeve u kojima je preživjeli bračni drug bila supruga. U nasljednom je pravu bila uklonjena nejednakost spolova te je kod nasljeđivanja bračnih drugova bilo nevažno je li preživjeli bračni drug udovac ili udovica, nedosljedno ujednačavanje pravnog položaja žena i muškaraca u OGZ-u posredno je bilo vidljivo pri zakonskom nasljeđivanju.

Premda je način uređenja nasljednopravnog položaja bračnih drugova, kao i nasljednopravno uređenje u cjelini, bio napredak u vrijeme kada je OGZ stupio na snagu³, duh zakona nije bio primjeren gospodarskim i društvenim okolnostima s kraja 19. i početka 20. stoljeća. Stoga su novelom OGZ-a iz 1914. izmijenjene odredbe o zakonskom nasljeđivanju bračnih drugova.⁴ Kako ta novela nije vrije-

² Usp. A. Randa, Osnova ugarskog nasljednog prava, u: Mjesečnik, 1888., br. 11, str. 541; M. Košutić, Revizija općeg građanskog zakonika, u: Mjesečnik, 1906., br. 3, str. 163 - 165.

³ Austrijski Opći građanski zakonik (1811.) stupio je na snagu u austrijskim nasljednim zemljama Habsburške Monarhije 1812., a u razdoblju do 1820. i u Vojnoj krajini, Istri i Dalmaciji. Carskim patentom iz 1852. uveden je u kraljevine Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, srpsku Vojvodinu i tamiški Banat. Nakon ukidanja Bachova apsolutizma (1859.) i donošenja Listopadske diplome (1860.) OGZ se na hrvatsko-slavonskom području razvijao kao hrvatski građanski zakonik neovisno o austrijskom izvorniku. Izlaskom Hrvatske iz Monarhije 1918. godine OGZ je ostao na snazi, a pokušaji njegove zamjene Predosnovom Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju (1934.) i Osnovom građanskog zakona za Nezavisnu Državu Hrvatsku (1943.) nisu imali uspjeha. Tako je OGZ ostao dijelom hrvatskoga pravnog poretka do donošenja Zakona o nevaženju pravnih propisa donesenih prije 6. travnja 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije (1946.), nakon čega su se pojedina pravna pravila mogla primjenjivati samo uz ispunjenje zakonom propisanih pretpostavki.

⁴ Sadržaj Carske naredbe od 12. listopada 1914. o djelomičnoj noveli za Opći građanski zakonik, posebno §§68-71, v. u: I. Čepulić, Sistem građanskog prava, Zagreb, 1925., str. 699 - 712.

dila na hrvatsko-slavonskom području, a pokušaji izmjene OGZ-a i nasljednih pravila iz doba Kraljevine Jugoslavije (1934.) i Nezavisne Države Hrvatske (1943.) nisu bili uspješni, osporavano zakonsko nasljeđivanje bračnih drugova ostalo je na snazi do 1946. godine. Nakon toga pa sve do donošenja jugoslavenkog Zakona o nasljeđivanju (1955.) nasljedno se pravo bračnih drugova razvijalo kroz sudsku praksu koja se temeljila na načelima Ustava FNRJ (1946.) i različitim zakonima, npr. Osnovni zakon o braku (1946.), a važne su bile i Teze za pretprijet Zakona o nasljeđivanju izrađene 1947. godine.⁵

2. NASLJEDNOPRAVNO UREĐENJE PREMA OGZ-u

Na hrvatsko-slavonskom području pravilima OGZ-a uvedeno je jedinstveno nasljednopravno uređenje na temelju načela sveopćeg sljedništva (univerzalne sukcesije). Time su uklonjene razlike između naslijedene i stečene, odnosno pokretne i nepokretne imovine, a ujedno je za nasljeđivanje postala nevažna staleška pripadnost ostavitelja i njegovih nasljednika.⁶

Pravne osnove nasljeđivanja bile su nasljedni ugovor, oporuka i zakon. Nasljedstvo se stjecalo akvizicijom, odnosno davanjem pozitivne nasljedničke izjave na ostavinskoj raspravi, a nakon nje slijedila je urudžba nasljedstva. U slučajevima u kojima nije bilo nasljednog ugovora ili oporuke, odnosno ako oporučni nasljednik nije prihvatio nasljedstvo, ostavina se nasljeđivala prema zakonu. Dok je nasljeđivanje na osnovi nasljednog ugovora bilo predviđeno isključivo za bračne drugove ili zaručnike pod pretpostavkom naknadnog sklapanja braka, oporukom je omogućena široka sloboda raspolaganja *mortis causa*, zakonski nasljednici ostavitelja bili su određeni na temelju srodstva (krvnog i građanskog) i bračne veze.

⁵ Više v. M. Kreč, Đ. Pavić, Komentar Zakona o nasljeđivanju (sa sudskom praksom), Zagreb, 1964., str. 4 - 6.

⁶ Za uređenje nasljednog prava u feudalnom pravnom poretku bilo je karakteristično načelo pojedinačnog sljedništva (singularne sukcesije) te se nasljeđivanje nekretnina razlikovalo od nasljeđivanja pokretnina, pri čemu je bio mjerodavan i način stjecanja imovine (nasljeđivanjem ili samostalno). Osim toga, primjena pravila nasljeđivanja ovisila je i o staleškoj pripadnosti stanovništva jer se razlikovalo nasljedno pravo plemstva, građanstva i seljaka, tj. kmetova. Više o nasljednom pravu prije uvođenja OGZ-a na hrvatsko-slavonskom pravnom području v. M. Krešić, Zakonsko nasljeđivanje prema Općem građanskom zakoniku na hrvatsko-slavonskom pravnom području 1853. - 1946., doktorska disertacija, Zagreb, 2009., str. 62 - 89.

3. ZAKONSKO NASLJEĐIVANJE BRAČNIH DRUGOVA

3.1. Bračni drug kao zakonski nasljednik

OGZ je pravo nasljeđivanja bračnih drugova uređivao pod naslovom “O nasliedovanju zakonitom muža i žene” (§§757-759). Iako zakon govori o nasljeđivanju, ostavitelj bračni drug nije se mogao potpuno smatrati nasljednikom. Tako bračni drug nije imao položaj potencijalnoga zakonskog nasljednika ostavitelja, već plodouživatelja, u svim onim slučajevima kada je svoja prava na ostavinu ostvarivao u konkurenciji s ostaviteljevim srodnicima iz prvoga nasljednog reda, tj. s potomcima. Položaj zakonskog nasljednika bračni je drug imao ako je prava na ostavinu ostvarivao uz srodnike daljnjih nasljednih redova (zaključno sa šestim nasljednim redom), odnosno ako nije bilo srodnika.

3.2. Pretpostavka za ostvarivanje prava na ostavinu

Za ostvarivanje prava na ostavinu bračni je drug morao biti u valjanom, tj. zakonitom braku s ostaviteljem (§757) koji je trajao sve do ostaviteljeve smrti. Pritom se status bračnog druga dokazivao izvodom iz matice vjenčanih.⁷ Matice vjenčanih bile su zakonom uređene, iako su ih u austrijskom dijelu Monarhije te na hrvatsko-slavonskom području vodili dušobrižnici priznatih vjera. Konfesionalni karakter matica u Hrvatskoj i Slavoniji bio je u skladu s konfesionalnim obilježjima bračnog prava s obzirom na to da na hrvatsko-slavonskom pravnom području odredbe 2. poglavlja OGZ-a (“O pravu ženidbenom”) nisu vrijedile za rimokatolike, grkokatolike i pravoslavce.⁸ Pravila bračnog prava

⁷ Usp. M. von Stubenrauch, *Commentar zum österreichischen Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche*, 8. izd., sv. 1., Beč, 1902., str. 923; H. Krasnopolski, *Lehrbuch des österreichischen Privatrechts - Österreichisches Erbrecht*, Beč, 1914., str. 189 - 190.

⁸ Člankom III. Cesarskog patenta od 29. studenoga 1852. kojim je za područje kraljevine Hrvatske i Slavonije uveden OGZ odredbe 2. poglavlja o ženidbenom, tj. bračnom pravu “u koliko se tiču valjanog sklopljenja i razpravljanja o nezakovitosti ženitbe, razstave od stola i postelje i razspusta ženitbe” stavljene su izvan snage u pogledu građana “rimokatoličkoga, zatim grčko-sjedinjenoga i grčko-nesjedinjenoga vjerozakona”. Slijedom toga bračno pravo rimokatolika bilo je uređeno Konkordatom iz 1855., Ženidbenim zakonom za katolike odnosno Naputkom za duhovne sudove iz 1856. godine. Od 1917. za bračno pravo katolika primjenjivao se *Codex iuris canonici*. U pogledu izvora bračnog

OGZ-a primjenjivala su se za građane koji su pripadali ostalim priznatim vjeroispovijestima, tj. za evangelike (protestante) i Židove, odnosno u razdoblju od 1916. do 1921. i za građane islamske vjeroispovijesti.⁹

Bračni drug izgubio je prava na ostavinu ako je brak proglašen ništavim odnosno nevaljanim, zatim u slučaju raspusta braka, a dijelom i u slučaju rastave od stola i postelje. Prema OGZ-u ništavan je bio onaj brak za koji su nadležna tijela utvrdila da je pri njegovu sklapanju postojala koja od zakonom predviđenih zapreka (§§49-52, 54, 56, 62-68, 75, 119) te se smatralo da brak nije bio sklopljen. Pravo potraživanja nasljednih prava prestajalo je i s raspustom braka (§1266).¹⁰ Za razliku od ništavog i raspuštenog braka koji nisu pružali nikakvu mogućnost nasljeđivanja bivših bračnih drugova, rastava od stola i postelje poznaje nekoliko slučajeva koji nisu nužno značili gubitak prava na ostavinu.¹¹ Preživjeli bračni drug koji je vlastitom krivnjom bio rastavljen od

prava za grkokatolike i pravoslavne postojalo je šarenilo izvora građanskog i vjerskog karaktera, a tek 1933. Srpska pravoslavna crkva donijela je Bračna pravila srpsko-pravoslavne crkve koja su vrijedila na području cijele Kraljevine Jugoslavije, pa tako i na hrvatsko-slavonskom pravnom području. Više v. M. Derenčin, Tumač k općemu austrijskomu građanskom zakoniku - knjiga prva, Zagreb, 1879., str. 52., 228 - 237; usp. A. Prokop, Komentar Osnovnog zakona o braku, Zagreb, 1969., str. 386 - 389.

⁹ B. Eisner, Porodično pravo, Zagreb, 1950., str. 19 - 23.

¹⁰ Raspust braka (*separatio quoad vinculum*) jest trajno razrješenje bračne zajednice pa se vjenčane osobe od dana pravomoćnosti izrečenog raspusta ne smatraju više bračnim drugovima, prestaju sva međusobna prava i obveze te mogu sklopiti drugi brak. Za građane katoličke vjeroispovijesti raspust braka bio je moguć jedino smrću jednog od bračnih drugova, dok je raspust braka građana ostalih vjeroispovijesti kako kršćana i nekršćana bio moguć prema propisima §§115-116 OGZ-a (pravoslavni vjernici, Židovi i Muslimani), odnosno prema pravilima §§668-679 Građanskog parničnog postupka (evangelici). Usp. Derenčin, op. cit. (bilj. 8), str. 463 - 468.

¹¹ Rastavom od stola i postelje (*separatio quoad thorum et mensam*) ne razrješuje se brak, već prestaje zajednica bračnog života što znači da nije postojala mogućnost sklapanja novog braka niti jednog od bračnih drugova. Mogli su je tražiti bračni drugovi sporazumno ili jedan od bračnih drugova protivno volji drugog. Propisi OGZ-a o rastavi od stola i postelje nisu vrijedili za katolike i pravoslavce. Prema kanonskom pravu brak katolika je nerazrješiv, no bilo je moguće da bračni drugovi na temelju odluke duhovnog suda žive odvojeno, iako njihov bračni odnos nije prestao te nije bilo moguće sklapanje novog braka, dok Pravoslavna crkva ne poznaje institut rastave od stola i postelje. Parnice o rastavi od stola i postelje u Hrvatskoj i Slavoniji za katolike su rješavali crkveni sudovi, a za protestante redovni građanski sudovi. Derenčin, op. cit. (bilj. 8), str. 431 - 450.; usp. K. Gross, Udžbenik crkvenog prava Katoličke crkve, Zagreb, 1930., str. 343 - 344.

stola i postelje od ostavitelja nije imao nikakva prava na ostavinu (§759), *a contrario*, preživjeli bračni drug koji je bio rastavljen od stola i postelje, ali ne svojom krivnjom, ostvarivao je prava iz §§757-759. Nadalje, ako su supruzi dogovorno živjeli odvojeno, bez pokretanja postupka za rastavu od stola i postelje, preživjeli bračni drug ostvarivao je također prava iz §§757-759. No, ako je postupak rastave ipak bio pokrenut, a bračni je drug umro prije nego što je donesena presuda, pravo preživjelog bračnog druga ovisilo je o tome jesu li supruzi već živjeli odvojeno ili nisu. Ako su živjeli zajedno, preživjeli bračni drug ostvarivao je sva prava, dok se u slučaju odvojenog života dokazivala krivnja preživjelog bračnog druga za rastavu braka. U slučaju dokazane krivnje preživjeli bračni drug nije stjecao prava na ostavinu. Krivnju je morao dokazati nasljednik koji je ulaganjem prigovora na nasljedno očitovanje bračnog druga osporavao njegovo pravo uživanja ili pravo vlasništva. Ako krivnja nije bila dokazana, preživjeli bračni drug ostvarivao je prava na ostavinu svojega pokojnog bračnog druga neovisno o pokretanju postupka rastave.¹²

3.3. Prava bračnog druga na ostavinu

Ispunjenjem zakonom propisanih pretpostavki bračni je drug doživotno stjecao prava na ostavinu, neovisno o tome je li imao vlastitu imovinu ili nije te neovisno o tome tko je još od potencijalnih zakonskih nasljednika bio pozvan na nasljedstvo, odnosno postoji li uopće netko od potencijalnih zakonskih nasljednika. Tako su se razlikovali slučajevi u kojima prava iz ostavine potražuju ostaviteljeva djeca i bračni drug (§757), kada prava uz bračnog druga potražuju ostali ostaviteljevi potencijalni zakonski nasljednici (§758), odnosno slučaj u kojem je bračni drug jedini nasljednik (§759).

3.3.1. Bračni drug i ostaviteljeva djeca (§757)

Kada je bračni drug potraživao prava na ostavinu svojega umrlog bračnog druga uz ostaviteljovu djecu kao potencijalne zakonske nasljednike prvoga nasljednog reda, pravo koje je pripadalo bračnom drugu bilo je isključivo pra-

¹² A. Rušnov, S. Posilović, Tumač obćemu austrijskomu građanskomu zakoniku - knjiga II, Zagreb, [1910.], str. 156 - 157.

vo uživanja dijela ostavine (§757). Pravo uživanja dijela ostavine pripadalo je bračnom drugu neovisno o njegovu imovinskom stanju, pri čemu eventualna ponovna udaja ili ženidba preživjeloga bračnog druga nije značila gubitak tog prava¹³, dok je pravo vlasništva ostavine uvijek ostajalo ostaviteljevoj djeci. Pod pojmom ostaviteljeve djece zakon je imao u vidu ne samo bračnu djecu, već i pozakonjenu i posvojenu djecu te izvanbračnu djecu ako je bila riječ o ostaviteljici (§§752-755) s obzirom na to da su svi oni imali položaj srodnika prvoga nasljednog reda.

Pripadajući dio ostavine bračnog druga određivao se s obzirom na broj djece koja su ostala iza ostavitelja:

a) ako je ostavitelj imao troje ili više djece, preživjeli bračni drug imao je pravo uživanja jednakog dijela nasljedstva kao i svako od ostaviteljeve djece tako da se ostavina dijelila na onoliko dijelova koliko je bilo djece, uključujući i bračnog druga. Ako je npr. bilo troje djece, ostavina se dijelila na četiri jednaka dijela, pri čemu je četvrti dio ostavine preživjeli bračni drug dobivao na uživanje. Uračunavanje preživjeloga bračnog druga pri diobi ostavine bilo je prihvaćeno mišljenje (Unger¹⁴, Pfaff i Hofmann¹⁵ te Rušnov i Posilović¹⁶), premda je bilo i stajališta kako se u slučaju kada je uz bračnog druga ostalo troje ili više djece preživjeli bračni drug nije trebao uračunavati pri diobi ostavine, odnosno pri određivanju veličine pripadajućeg dijela. To je značilo da se uz, na primjer, troje djece i bračnog druga ostavina dijelila na tri jednaka dijela, tj. na onoliko dijelova koliko je bilo djece, a na tako određenom dijelu ostavine bračni drug stjecao bi pravo uživanja.¹⁷

Unatoč različitim mišljenjima doktrine, iz prakse hrvatskih sudova proizlazi da se bračni drug uvijek uračunavao pri diobi ostavine i određivanja veličine pripadajućeg dijela. Tako ostavinska rasprava održana na kotarskom sudu u Velikoj Gorici 1894. iza pokojnog J. D. pokazuje kako je iza ostavitelja preostala udovica i četvero maloljetne djece, pri čemu je djeci uručena ostavina na jednake

¹³ Tako i Stol sedmorice u presudi od 12. prosinca 1935. Rev. 1954/1-35. J. Rucner, P. Strohal, Zbirka rješidaba Stola sedmorice u građanskim pravnim stvarima, svezak 1., Zagreb, 1939., br. 59, str. 182.

¹⁴ J. Unger, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts. Das österreichische Erbrecht, Leipzig, 1871., str. 144.

¹⁵ L. Pfaff, F. Hofmann, Commentar zum österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche - svezak II., Beč, 1877., str. 741, 749.

¹⁶ Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 157.

¹⁷ D. Becić, Kako se uračunava doživotno uživanje preživjelog supruga, kada konkurira troje ili više djece?, u: Mjesečnik, 1889., br. 2., str. 57 - 66.

dijelove. Svakom djetetu pripala je 1/5 ostavine u vlasništvo (ukupno 4/5), dok je na preostaloj petini ostavine udovica stekla pravo doživotnog uživanja.¹⁸ Isto rješenje nalazimo i u drugim sačuvanim ostavinskim spisima. Usuglašeno postupanje hrvatskih sudova u pogledu načina određivanja pripadajućeg dijela ostavine bilo je od iznimne važnosti jer se najveći dio ostavinskih postupaka u kojima je sudjelovao bračni drug provodio upravo prema §757.

b) ako je iza ostavitelja ostalo manje od troje djece, bračni drug je uvijek stjecao pravo uživanja na 1/4 ostavine.

U obama navedenim slučajevima za ostvarivanje prava na ostavinu bračnog druga nije bilo mjerodavno jesu li djeca ostavitelja ujedno i djeca preživjeloga bračnog druga, odnosno jesu li djeca zajednička ili nisu. Mjerodavan je bio samo njihov broj jer je o broju djece ovisio opseg prava uživanja preživjeloga bračnog druga. Naime, ako je, na primjer, iza ostavitelja ostala udovica i djeca koja ujedno nisu djeca udovice već djeca njezina supruga, tj. ostavitelja iz prijašnjeg braka, udovici je pripadalo pravo uživanja na ostavinu pokojnog supruga jer je to pravo ona bila stekla bračnom vezom s ostaviteljem. Premda se to čini samo po sebi razumljivim, iskustva preživjelih bračnih drugova, osobito udovica, pokazuju kako su u stvarnosti nailazili na određene probleme. Kako se vidi iz ostavinskog spisa, potomci ostavitelja bili su spremni osporavati nasljedno potraživanje ostaviteljeve udovice koja nije ujedno i njihova majka. Iznenaduje da je kotarski sud prihvatio osporavanje nasljednog potraživanja udovice i to s obrazloženjem kako je udovica ostavitelja u odnosu na ostaviteljeva potomka "posve treća osoba" kojoj ne pripada pravo uživanja na dijelu ostavine koji je tom potomku uručen u vlasništvo. Stoga je bilo vrlo važno mišljenje Banskog stola, koje je naknadno potvrdio i Stol sedmorice, u kojem se navodi kako "uživanje pripadajuće udovi temeljem §757. o.g.z. ne dobiva ona iz imovine djeteta, nego iz zaostavštine pokojnog muža; nije s toga odlučno, da li je potonji ostavio djece iz prvašnjeg braka...".¹⁹ Kako su muškarci, osobito ako su imali maloljetnu djecu, u pravilu sklapali novi brak, ovo očito potrebno razjašnjenje nasljednog prava udovica jamčilo im je financijsko zbrinjavanje.²⁰

¹⁸ Državni arhiv u Zagrebu (dalje u tekstu: DAZg) - 86, Kraljevski kotarski sud Velika Gorica (1853. - 1918.), serija ostavina, sign. 438, Os-IV-98/1894.

¹⁹ Rješenje Banskog stola od 25. veljače 1903., br. 4508, i rješenje Stola sedmorice od 30. svibnja 1903., br. 1788, u: Iz sudske prakse, *Mjesečnik*, 1903., br. 12, str. 945 - 946.

²⁰ O učestalosti sklapanja drugog braka udovica i udovaca na hrvatsko-slavonskom području v. S. Leček, Dobila je kulike su roditelji davali, ni po zakonu!, u: *Povijesni prilozi*, god. 21., 2001., str. 235 - 236.

Isto se rješenje primjenjivalo i u slučaju kada je preživjeli bračni drug bio udovac. Međutim, uza zajedničku djecu, kao i ostaviteljičinu djecu iz prethodnog braka, nasljedno pravo imala su i ostaviteljičina izvanbračna djeca. Udovac je u ostvarivanju prava na ostavinu svoje supruge konkurirao s bračnom i izvanbračnom ostaviteljičinom djecom jer su prema §754 izvanbračna djeca imala jednako pravo nasljedstva iza majke kao i bračna djeca.²¹ Ipak, žene s djecom rijetko su sklapale drugi brak, osobito ako su imale izvanbračnu djecu, s obzirom na to da je izvanbračnost rođenja nosila društvenu stigmatu za dijete i za majku.²²

Veličina ostavine nad kojom je bračni drug stjecao pravo uživanja mogla se oporučnim raspolaganjem izmijeniti. Premda se u tom slučaju nije radilo o zakonskom nasljeđivanju već oporučnom, želja oporučitelja bila je usmjerena isključivo na povećanje veličine dijela ostavine predviđenog za uživanje, a ne na stjecanje vlasništva nad tim dijelom. Tako je na kotarskom sudu u Samoboru 1915. bila pokrenuta ostavinska rasprava iza pokojnog J. V. koji je oporukom supruzi ostavio polovicu ostavine na doživotno uživanje, dok je ostavina bila podijeljena između četvero maloljetne djece, sina i triju kćeri.²³ U ostavinskim spisima nalazi se i slučaj iz kojeg je vidljivo kako je veličina dijela na kojemu je preživjeli bračni drug stekao pravo uživanja znatno veći negoli je to zakonom predviđeno, iako veličina nije izmijenjena oporukom kao u prethodnom primjeru. Na kotarskom sudu u Zagrebu 1940. održana je ostavinska rasprava iza pokojne K. G.²⁴ U spisu je sačuvan zapisnik s ostavinske rasprave i rješenje o uručanju ostavine, no iz njih se ne može sa sigurnošću zaključiti kako je izgledao tijek rasprave. Iza ostaviteljice su ostale dvije kćeri i suprug, a ostavina se sastojala od nekretnina (kuća i zemljište) u vrijednosti od 5300 dinara. Sud je nasljednicama uručio ostavinu na jednake dijelove, svakoj polovicu, no pritom je primio na znanje prihvrat suprugova doživotnog uživanja cijele ostavine.

²¹ Izvanbračna djeca nisu imala nasljedna prava prema izvanbračnom ocu te majčinim i očevim srodnicima (§754).

²² Uz društveno neprihvatanje izvanbračnog rođenja i pravno je uređenje položaja izvanbračne djece bilo diskriminacijsko. Premda je u zakonu istaknuto kako izvanbračno rođenje ne može "škoditi djetetu u građanskom njegovom poštovanju i napretku" (§162), ta su djeca bila isključena od prava porodice i srodnika, nisu imala pravo na očevo prezime, na plemstvo ni grb, kao ni na ostale povlastice roditelja (§165).

²³ DAZg - 951, Kraljevski kotarski sud Samobor (1855. - 1918.), serija ostavina, sign. 103, Os-IV-39/1915.

²⁴ DAZg - 1054, Kotarski sud II. u Zagrebu (1918. - 1941.), serija ostavina, sign. 22, Os-IV-103/1940.

Prema §757 kada je iza ostavitelja ostalo manje od troje djece i bračni drug, bračni drug je stjecao pravo uživanja na 1/4 ostavine. U ovom slučaju bračni je drug stekao pravo uživanja na cijeloj ostavini. Može se pretpostaviti da se radilo o dogovoru nasljednica s ocem koji je prihvatio ostavinski sud, premda iz rješenja o uručenju ostavine nije vidljivo obrazloženje takvog postupanja suda. Naime, ovdje se nije radilo samo o dogovoru koji je prihvatio ostavinski sud, nego i o dogovoru koji je dobio nadtutorstveno (odnosno “nadštitničko”) odobrenje s obzirom na to da je jedna od nasljednica bila maloljetnica, premda udana, ali nad čijom je imovinom do punoljetnosti u skladu s §175 prava i dužnosti skrbnika imao upravo otac.²⁵ Zbog nepotpunosti spisa nije moguće sa sigurnošću utvrditi koji su razlozi prihvaćanja takva rješenja, no bio je to jedini takav slučaj na koji smo naišli.

3.3.1.1. Narav prava na ostavinu bračnog druga iz §757

O naravi prava na doživotno uživanje koje je pripadalo preživjelom bračnom drugu prema §757 postojala su različita mišljenja. Vladajuće mišljenje bilo je da je riječ o *ususfructusu* o kojemu OGZ u §509 govori kao o pravu upotrebljavati tuđu stvar bez ograničenja čuvajući pri tome njezino sućanstvo. Pravo uživanja bračnog druga nije se smatralo njegovim nasljednim dijelom jer bi takvo shvaćanje bilo protivno shvaćanju nasljednog prava iz §532 prema kojemu se pravom nasljedstva smatralo isključivo pravo steći u vlasništvo cjelokupnu ostavinu ili određeni (aliquotni) dio cjelokupne ostavine. Stoga se bračni drug nije smatrao sveopćim sljednikom, već pojedinačnim sljednikom, tj. singularnim sukcesorom iz §535²⁶ te se na ostavinskoj raspravi nije morao očitovati na nasljedstvo niti je odgovarao za dugove ostavitelja, premda je mogao tražiti *separatio bonorum* prema §812 OGZ-a.²⁷ Prema tome je nasljedstvo ostaviteljevih potomaka bilo ograničeno pravom uživanja bračnog druga u odgovarajućem iznosu nad svim sastavnim dijelovima ostavine.²⁸ Ipak, Unger je mislio kako

²⁵ V. §§187-189 Izvanparbenog postupnika koji govore o odobrenju ugovora sklopljenih u ime maloljetnika, u: *Hrvatski zakoni III - Propisi o neparbenim pravnim poslovima*, Zagreb, 1900.

²⁶ Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 156.

²⁷ Stubenrauch, *op. cit.* (bilj. 7), str. 924; I. Maurović, Nacrt predavanja o općem privatnom pravu. Peta knjiga: nasljedno pravo, Zagreb, 1927., str. 46.

²⁸ Krasnopolski, *op. cit.* (bilj. 7), str. 192.

potomci ostavitelja mogu preživjelom bračnom drugu prepustiti njegov dio u naravi ili u novcu kao neku vrstu isplate.²⁹ U ostavinskim spisima i objavljenoj sudskoj praksi nismo naišli ni na jedan takav slučaj, što nije neobično jer bi se radilo o dogovoru bračnog druga s nasljednicima postignutom nakon završetka ostavinske rasprave. Mislimo da su takvi slučajevi bili iznimno rijetki, gotovo zanemarivi. Isplata bi vjerojatno podrazumijevala napuštanje obitelji, tj. djece, no ako su djeca bila maloljetna, pitanje je smislenosti takvog postupanja jer je otac bio tutor, a majka sututorica s određenim pravima i obvezama. Vjerojatnost bi bila veća da je riječ o odrasloj djeci koja su možda već osnovala vlastite obitelji i kod kojih odlazak roditelja ne bi predstavljao potencijalnu opasnost za prava djece kao kod maloljetnika.³⁰

Unatoč uvriježenom shvaćanju bračnog druga pojedinačnim sljednikom, tj. legatarom iz §535, bilo je onih koji su u položaju bračnog druga vidjeli sveopćeg sljednika iz §532 jer ga, s jedne strane, takvim naziva OGZ, a, s druge strane, opravdavajući to činjenicom kako se legat može odrediti samo oporukom, nikako zakonom.³¹ Nadalje, pravo na ostavinu preživjelog bračnog druga smatralo se i zakonitim singularnim stjecanjem *mortis causa*,³² ali i legatom za koji ipak ne vrijede obična pravila legata.³³

U razmišljanjima o naravi prava bračnog druga posebno su se isticali Pfaff i Hofmann koji su preživjelog bračnog druga smatrali ograničenim vlasnikom prema §613 ("...postavljeni nasljednik ima ograničeno pravo vlasnosti, s pravi i obvezama uživaoca."). U skladu s time na §757 gledali su kao na način kojim je ostaviteljevima potomcima ostavljena fideikomisarna supstitucija.³⁴

Stajalište hrvatskih autora Rušnova i Posilovića³⁵ te Maurovića³⁶ i hrvatskih sudova bilo je u skladu s prevladavajućim mišljenjem kako je riječ o pravu

²⁹ Unger, *op. cit.* (bilj. 14), str. 145.

³⁰ Tako Leček navodi primjer s početka 20. stoljeća iz okolice Zagreba kada je udovica na temelju pripadajućeg dijela ostavine nad kojim je imala pravo uživanja i miraza koji je donijela u brak zbog ponovne udaje tražila i dobila isplatu od djece. Leček, *op. cit.* (bilj. 20), str. 236.

³¹ M. Pliverić, *Nasljedno pravo - stenografirana predavanja* prof. dr. M. Pliverića. Klub slušača prava, Zagreb, 1936., str. 119.

³² Stubenrauch, *op. cit.* (bilj. 7), str. 924.

³³ Becić, *op. cit.* (bilj. 17), str. 60; Pliverić, *op. cit.* (bilj. 31), str. 119.

³⁴ Pfaff, Hofmann, *op. cit.* (bilj. 15), str. 743 - 748.

³⁵ Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 157.

³⁶ Maurović, *op. cit.* (bilj. 27), str. 47.

uživanja iz §509 OGZ-a. Tako je Banski stol u svojoj odluci izričito istaknuo kako se u §757 ne govori o preživjelom suprugu kao nasljedniku koji stječe vlasništvo ostavine, nego o uživanju pripadajućeg dijela ostavine. Ujedno, navodi dalje Banski stol, Izvanparbeni postupnik ne spominje uručenje uživanja uživatelju ostavine, nego određuje kako se u uručbenoj ispravi mora izričito navesti je li nasljedniku pripalo slobodno ili ograničeno vlasništvo (§174, st. 1, t. 3). Prema tome, zaključuje Banski stol, nema niti potrebe za nasljednim očitovanjem bračnog druga jer je riječ o pravu uživanja na ostavini, a ne o stjecanju vlasništva ostavine. Stajalište Banskog stola potvrdio je Stol sedmorice.³⁷ Naknadne presude hrvatskih sudova još su uže definirale pravo uživanja bračnog druga, u odnosu na ostaviteljeve potomke kao nasljednike, kao teret kojim je bilo opterećeno nasljednikovo pravo vlasništva nad ostavinom.³⁸

3.3.2. Bračni drug i ostaviteljevi srodnici kao zakonski nasljednici (§758)

Ako ostavitelj nije imao djece, ali je postojao neki drugi ostaviteljev srodnik koji je ostvarivao zakonsko nasljedno pravo, preživjeli bračni drug dobivao je 1/4 ostavine u vlasništvo (§758). Kada se u zakonu govori o preostalim ostaviteljevim srodniciima kao o potencijalnim zakonskim nasljednicima, misli se na srodnike koji su svrstani u daljnjih pet nasljednih redova (§731), ne uključujući potomke kao srodnike prvog nasljednog reda. Stjecanjem prava vlasništva na 1/4 ostavine bračni drug se smatrao sveopćim sljednikom ostavitelja u skladu s §532 te se u tom slučaju zaista smatrao zakonskim nasljednikom ostavitelja.³⁹

Prema §758 bračni je drug nasljedstvo dijelio s pokojnikovim srodniciima tako da su srodnici stjecali veći dio nasljedstva, čak 3/4 ostavine, za razliku od bračnog druga koji je dobivao samo 1/4 ostavine. Takav se nasljedni položaj bračnog druga pokazuje nepravednim ako se zna da se ostavina, makar i posredno, sastojala od imovine u čijem je stvaranju i očuvanju sudjelovao preživjeli bračni drug. Nerazmjer u veličini nasljedstva bio je razlog što je uređenje položaja bračnog druga kao nasljednika u odnosu na ostaviteljeve

³⁷ Rješenje Banskog stola od 30. rujna 1904., br. 20220, i rješenje Stola sedmorice od 17. veljače 1905., br. 220, u: Iz sudske prakse, *Mjesečnik*, 1905., br. 6, str. 453 - 455.

³⁸ Iz presude Stola sedmorice od 24. veljače 1938. rev. 152/1-38. J. Rucner, P. Strohal, Zbirka rješidaba Stola sedmorice u građanskim pravnim stvarima, svezak 2., Zagreb, 1940., br. 550, str. 171.

³⁹ Stubenrauch, *op. cit.* (bilj. 7), str. 923.

srodnike izazivalo mnogobrojne kritike. Premda je OGZ-om krug zakonskih nasljednika bio određen relativno široko nismo naišli na velik broj ostavinskih spisa iz kojih je vidljivo kako je preživjeli bračni drug stjecao pravo vlasništva na četvrtinu ostavine. Upravo malen broj slučajeva pokazuje kako je u svakodnevnom životu udaljena srodnička veza izgubila na važnosti, dok je porasla važnost bračne veze. No, kako važnost bračne veze nije na odgovarajući način zakonski vrednovana, bračni se drug našao u situaciji da svoja nasljedna prava ostvaruje kroz pravo uživanja (§757), odnosno skromnog udjela u pravu vlasništva ostavine (§758).

3.3.3. *Bračni drug kao isključivi zakonski nasljednik (§759)*

Kada iza ostavitelja nije preostao ni jedan od srodnika iz šest nasljednih redova (§731), uključujući i potencijalne zakonske nasljednike iz §§752-756, vlasništvo nad cjelokupnom ostavinom stjecao je preživjeli bračni drug (§759). U ovom se slučaju preživjeli bračni drug također smatrao zakonskim nasljednikom, odnosno sveopćim sljednikom ostavitelja u skladu s §532.

U sačuvanim ostavinskim spisima naišli smo na malen broj ostavina u kojima je jedini zakonski nasljednik ostavitelja preživjeli bračni drug. Tako imamo primjer ostavinske rasprave održane na kotarskom sudu u Velikoj Gorici 1894. iza pokojnog I. M.⁴⁰ Iz smrtnice se vidi da pokojnik nije imao djece ni drugih srodnika. Nadživjela ga je supruga K. koja se na raspravi očitovala nasljednicom i kojoj je sud uručio ostavinu preostalu iza pokojnoga bračnog druga. Uručena ostavina nije bila velika i sastojala se od pokretnina u vrijednosti od samo 24 forinte.

3.3.4. *Uračunavanje u pripadajući dio ostavine bračnog druga iz §§757-758*

U dio ostavine koji je pripadao bračnom drugu prema §§757-758 uračunavalo se sve ono što je bračnom drugu ostavitelja pripalo tijekom ili nakon prestanka braka smrću ostavitelja na temelju nasljednog ugovora, oporuke ili

⁴⁰ DAZg - 86, Kraljevski kotarski sud Velika Gorica (1853. - 1918.), serija ostavina, sign. 438., IV-87/1894.

bračnog ("ženitbenog") ugovora.⁴¹ Međutim, nisu svi bračni ugovori dolazili u obzir pri uračunavanju - neki se uopće nisu uračunavali, a neki samo pod određenim pretpostavkama. Tako se u pripadajući dio bračnog druga nije uračunavao jutrenji dar (§1232) i ono što je bračnom drugu pripadalo na temelju zajednice dobara (§§1233-1236).⁴² Ako je bilo dogovoreno doživotno uživanje za slučaj smrti (§§1255-1258)⁴³, preživjeli bračni drug mogao je izabrati hoće li se zadovoljiti onim dijelom ostavine koji mu je ostavitelj namijenio tim ugovorom ili će tražiti pripadajući dio iz §757-758 (§1258).⁴⁴

Od preostalih bračnih ugovora važnih za uračunavanje u pripadajući dio treba istaknuti miraz, uzmirazje te udovičku plaću. Za trajanja bračne zajednice vlasništvo miraza pripadalo je supruzi, dok je suprug imao pravo uživanja (§§1218-1229). Smrću suprug miraz se "vraćao" supruzi⁴⁵, no ako je ostavitelj bila supruga, miraz je pripadao njezinim nasljednicima. U pripadajući dio udovica miraz se uračunavao ako je supruga dala miraz iz svoje imovine i pritom učinila tzv. zapis miraza kojim je supruga oslobodila obveze povratka miraza (§669). Uzmirazje (§§1230-1231) se uračunavalo u pripadajući dio udovice samo ako je bilo određeno iz imovine suprug. Ista pretpostavka vrijedila je i za udovičku plaću (§§1242-1244), koja je osim bračnim ugovorom mogla biti određena i oporukom i na koju je udovica imala pravo sve dok je živjela kao udovica, odnosno do ponovne udaje.⁴⁶

⁴¹ Prema §1217 OGZ-a ženidbeni ugovori su ugovori koje su sklapali zaručnici ili bračni drugovi međusobno ili treće osobe s bračnim drugom ili zaručnikom radi uređenja imovinskih odnosa zaručnika odnosno bračnih drugova pa se primjerično nabrajaju a) miraz, b) uzmirazje, c) jutrenji dar, d) zajednica dobara, e) upravljanje i uživanje vlastite imovine, f) nasljedovanje ili za slučaj smrti određeno dosmrtno uživanje imovine i g) udovička plaća.

⁴² Stubenrauch, *op. cit.* (bilj. 7), str. 925.

⁴³ O porijeklu, razvoju, pravnoj naravi i značenju doživotnog uživanja određenog za slučaj smrti v. M. Zobkow, "Advalitetsko pravo" po austr. gradj. zakonu, u: *Mjesečnik*, 1902., br. 1, str. 16 - 24; br. 2, str. 93 - 101, br. 3, str. 177 - 186.

⁴⁴ Stubenrauch, *op. cit.* (bilj. 7), str. 925; Zobkow, *op. cit.* (bilj. 43), str. 183; Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 592 - 593.

⁴⁵ Povratak miraza supruzi bio je obavezan, ne samo zbog smrti suprug, već i ako je njegovom krivnjom došlo do rastave od stola i postelje. V. presudu Stola sedmorice od 22. svibnja 1936. Rev 426/1-1936, u: Rucner, Strohal, *op. cit.* (bilj. 38), br. 600, str. 247.

⁴⁶ Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 158.

3.3.5. Supruga kao preživjeli bračni drug

U nasljednom pravu OGZ-a uklonjena je nejednakost spolova te je kod nasljeđivanja bračnih drugova bilo nevažno je li preživjeli bračni drug udovac ili udovica. S obzirom na nedosljednost ujednačavanja pravnog položaja žena i muškaraca u OGZ-u, tijekom ostavinske rasprave bi se pokazalo kako formalna nasljednopravna jednakost nije i stvarnopravna jednakost. Stoga je najveća kritika uređenja zakonskog nasljeđivanja bračnih drugova bila vezana upravo uz slučajeve u kojima je preživjeli bračni drug bila supruga. Na položaj supruge kao preživjelog bračnog druga utjecalo je uređenje privatnopravnog položaja žene u OGZ-u te uređenje bračnoimovinskog režima.

3.3.5.1. Privatnopravni položaj žene

OGZ je pravni položaj žene velikim dijelom izjednačio s pravnim položajem muškaraca.⁴⁷ Ipak, ravnopravnost pravnih subjekata neovisno o spolu nije bila dosljedno provedena. Tako žene nisu mogle biti tutorice ili skrbnice (§192)⁴⁸, odnosno svjedokinje oporuke (§§591, 597, 1249)⁴⁹ ni gruntovnih isprava (§§433-435),⁵⁰ a redovito su bile isključene iz prava nasljeđivanja obiteljskih povjerbina (§§624, 626).⁵¹ Premda su u OGZ-u sadržane i odredbe kojima je izričito

⁴⁷ B. Eisner, Privatnopravni položaj žene po današnjem pravu Jugoslavije i njegovo uređenje u jedinstvenom Građanskom zakoniku za Jugoslaviju, Beograd, 1934., str. 49.

⁴⁸ Iznimku od §192 predstavlja §198 prema kojem su majka ili baka po ocu mogle pod određenim pretpostavkama biti imenovane za tutora. Međutim, položaj tutorice nisu mogle obnašati samostalno te im se obvezno pridodavao i sututor (§211).

⁴⁹ V. Zakon o javnim bilježnicima, u: *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 1930., br. 220-LXXVII.

⁵⁰ U OGZ-u se ne govori izričito o nesposobnosti žene biti svjedokom gruntovnih isprava, ali u Gruntovnom redu kojim se razrađuju odredbe OGZ-a stoji kako svjedoci tabularne isprave mogu biti samo muškarci (§82). Odredbe o nesposobnosti žene izgubile su na važnosti 1930. donošenjem Zakona o zemljišnim knjigama Kraljevine Jugoslavije. V. Naredbu ministra pravosuđa kojom se izdaju propisi, kako se imadu obnarodovati novi zapisnici gruntovnički, i kako se imadu isti zapisnici voditi kao gruntovnice, u: Mala sbirka zakonah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju i za Hrv. slav. krajinu, Zagreb, 1879., str. 1 - 121; Zakon o zemljišnim knjigama, u: *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 1930., br. 146-LIII.

⁵¹ Obiteljske povjerbine ili fideikomisi ukinuti su čl. 38. Ustava Kraljevine SHS (1921.) dok je konačno uklanjanje fideikomisa iz pravnog sustava Kraljevine Jugoslavije uslijedilo

istaknuta ravnopravnost, pa su tako potomci ostavitelja nasljeđivali neovisno o spolu (§732), odnosno jamac je mogao biti svatko tko je mogao slobodno upravljati svojom imovinom također neovisno o spolu (§1349).

Za pravni položaj žene, osobito kao bračnog druga, bilo je važno da prema OGZ-u nije postojala razlika između neudane i udane žene, odnosno da stupanje u brak žene nije rezultiralo ograničenjem njezine poslovne sposobnosti.⁵² Neovisno o tome suprug je u bračnoj zajednici bio glava obitelji, pripadalo mu je pravo upravljanja kućanstvom i zastupanja supruge (§91), dok je supruge uzimala prezime, stalež i prebivalište supruge, a bila je obvezna izvršavati njegove naredbe i brinuti se da ih i drugi izvršavaju (§92). Kao glava obitelji suprug je tijekom braka morao supruzi omogućiti pristojno uzdržavanje neovisno o tome ima li ona vlastitu imovinu, odnosno je li u brak unijela miraz.⁵³ Muževa obveza uzdržavanja žene mogla se očekivati kod bogatijih društvenih slojeva kojima su to financijske prilike omogućavale, no kod siromašnijih slojeva, seljaka i radnika, pa i činovnika dvojbeno je koliko je suprug mogao ispuniti zakonom propisanu obvezu. Stoga se tijekom primjene OGZ-a uobičajilo da je u slučajevima kada suprug nije mogao pribaviti sredstva za primjereno uzdržavanje to morala činiti supruge. Takvo se stajalište opravdavalo obvezom bračnih drugova na međusobnu potporu iz §44.⁵⁴

Daljnja značajka uređenja pravnog položaja žena prema OGZ-u je i činjenica da, za razliku od nekih europskih građanskih zakonika, OGZ nije imao odredbu kojom bi ženama bila ograničena sloboda obavljanja samostalnog zvanja.⁵⁵ S obzirom na to da je neravnopravnost žene u obitelji i društvu proizlazila i iz njezine ekonomske ovisnosti o ocu, kasnije suprugu, neograničavanje moguć-

Zakonom o razrješenju porodičnih fideikomisa iz 1934. godine. V. Zakon o razrješenju porodičnih fideikomisa, u: *Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, 1934., br. 164-XLII.

⁵² Člankom XII. Cesarskog patenta kojim je uveden OGZ u kraljevine Hrvatsku i Slavoniju stavljeni su izvan snage svi prijašnji propisi kojima se ograničavala pravna sposobnost neudanih punoljetnih žena i kojima ih se stavljal pod tzv. spolno tutorstvo, odnosno izvan snage stavljeni su propisi koji su onemogućavali neudanim ženama da neograničeno raspolažu imovinom za slučaj smrti. Istom odredbom udane žene i udovice, prema maloljetne, prema OGZ-u zadržale su prava stečena udajom prije stupanja na snagu OGZ-a. V. Derenčin, *op. cit.* (bilj. 8), str. 55 - 56.

⁵³ Pojam pristojnog uzdržavanja objašnjen je u §672 kao hrana, odjeća, stan, pokućstvo i troškovi bolesti koji odgovaraju staležu supruge, ali i njegovim imovinskim prilikama, pa se ovisno o promjenjivosti imovinskih okolnosti iznos uzdržavanja mogao promijeniti, poboljšati ili ograničiti.

⁵⁴ Eisner, *op. cit.* (bilj. 47), str. 9.

⁵⁵ Eisner, *op. cit.* (bilj. 47), str. 84.

nosti ženine zarade, odnosno stvaranje temelja za značajnije sudjelovanje žena u poslovima koji nisu nužno vezani uz odgoj djece i brigu za kućanstvo. Na taj su način i hrvatske žene napravile važan, premda skroman, iskorak na tržište rada i u različita zanimanja.

Gospodarska situacija u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od sredine 19. stoljeća bila je prilično nepovoljna, obilježena uklanjanjem feudalnih ostataka te izgradnjom novoga kapitalističkog poretka, posebno razvojem trgovine i industrije. No, upravo je prodor kapitalizma uzrokovao velike promjene u ekonomskoj i socijalnoj strukturi Hrvatske. To je tranzicijsko razdoblje utjecalo na promjenu dotadašnjeg poimanja položaja žena koje iz svijeta privatnog i intimnog, u kojem su bile isključivo supruge, majke i kućanice, čine iskorak u javnu sferu društva, tada isključivi svijet muškaraca. Novi proizvodni odnosi u društvu potaknuti industrijalizacijom i urbanizacijom ponukali su žene na više rada izvan kuće. No, za razliku od europskih zemalja s razvijenijom industrijom, doprinos hrvatskih žena najviše se očitovao u poljoprivredi. Tradicionalna podjela rada prema spolu i nadalje je postojala te su žene bile zadužene za poslove vezane uz kuću, vrt i okućnicu, koji su ujedno donosili tzv. malu zaradu.⁵⁶ Žensko poduzetništvo znatno je pridonosilo obiteljskom gospodarstvu te je utjecalo na promjene u odnosima između spolova unutar obitelji. Tako su granicu podjele žensko-muških poslova redovito prelazile žene koje su zbog niza vanjskih i izvanrednih okolnosti (rat ili odlazak muškaraca na sezonske poslove izvan mjesta prebivališta), ali i vlastite sposobnosti počele raditi i nekad tipične muške poslove. Posljedica tih promjena je da se često događalo da je stvarna glava obitelji bila žena ili se barem uspijevala nametnuti kao bitan čimbenik pri donošenju odluka važnih za obitelj.⁵⁷ Osim što se radna snaga "feminizirala" u poljoprivredi, pojavila su se i mnogobrojna "nepoljoprivredna" zanimanja isključivo namijenjena ženama. Tako je porastao broj žena zaposlenih kao služinčad, u tekstilnoj i prehrambenoj industriji, ali i broj učiteljica, vlasnica različitih obrta, pa i prvih činovnica, iako se prema podacima iz 1921. još 88% ženskog stanovništva Hrvatske i Slavonije bavilo poljoprivredom.⁵⁸

⁵⁶ "Mala zarada" pokrivala je trgovinu voćem, povrćem, peradi, jajima i mliječnim proizvodima te bez obzira na to što se radilo o financijski maloj zaradi, ona je bila stalan i nezamjenjiv prihod seljačkog domaćinstva. Leček, *op. cit.* (bilj. 20), str. 237 - 238; usp. O. Supek, Women's entrepreneurship and the dissolution of zadruga in the 19th century Slavonia, u: *Studia ethnologica croatica*, Zagreb, 1995./1996., vol. 7/8, str. 259 - 266.

⁵⁷ Leček, *op. cit.* (bilj. 20), str. 242 - 243.

⁵⁸ S. Prlenda, Žene i prvi organizirani oblici praktičnog socijalnog rada u Hrvatskoj, u: *Revija za socijalnu politiku*, god. 12., 2005., br. 3-4, str. 321.

Zapošljavanje i jačanje ekonomskog položaja žena, načelno omogućeno OGZ-om, nisu pratili popratni propisi. Tako je Hrvatski sabor 1888. donio zakon koji je učiteljicama praktički onemogućavao daljnji rad nakon udaje jer se udaja smatrala dobrovoljnim odricanjem službe. Tek je 1914. bila izmijenjena ta odredba, ali tako da je za sklapanje braka učiteljicama bila potrebna dozvola Zemaljske vlade. Odobrenje Vlade nije bilo potrebno ako se učiteljica udavala za stalno namještenog učitelja, no ako se udala bez dozvole, smatralo se kako je dobrovoljno napustila službu.⁵⁹ Takav odnos prema učiteljicama to je znakovitiji ako se zna da je poziv učiteljice bilo zanimanje koje je ženama omogućavalo relativno sigurno i stabilno zaposlenje. Premda se uobičajeno poimanje položaja žena u hrvatskom društvu teško i sporo mijenjalo, nužnost promjena bila je očita te se upravo porast gospodarskog značenja žena isticao kao važan argument u priznavanju različitih prava ženama, uključujući i pravo glasa.⁶⁰

3.3.5.2. Bračnoimovinski režim

Brak kao životna zajednica žene i muškarca nije samo zajednica u kojoj se ostvaruju odnosi osobne prirode, nego i zajednica s važnim imovinskim aspektom. Ti imovinski odnosi naziru se već i prije sklapanja braka (u obliku miraza), postoje tijekom njegova trajanja i dolaze do izražaja nakon prestanka braka. Imovinski odnosi bračnih drugova uređuju se s obzirom na to je li riječ o imovini koja je unesena u brak ili je stečena u njemu. Pritom je način uređenja imovinskih odnosa bračnih drugova ovisio o različitim čimbenicima, među kojima se izdvajao pravni položaj žene.

Prema OGZ-u za imovinske odnose bračnih drugova vrijedio je sustav razdvojenih dobara. Ako nije bilo drukčije uređeno bračnim ugovorom, svaki

⁵⁹ V. §152 Zakona ob uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u: Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1888., komad XVII, br. 74; također i §1 Zakona kojim se preinačuje §152 Zakona od 31. listopada 1888. o uređenju pučke nastave i obrazovanja pučkih učitelja u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji u: Sbornik zakonah i naredabah valjanih za kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Godina 1914., komad III, br. 27.

⁶⁰ V. raspravu o općem pravu glasa, uključujući i žensko pravo glasa, koja se vodila 1917. na glavnom odboru Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS), objavljeno u članku "Hrvatski seljački narod i osnova zakona o sveobćem izbornom pravu" u: Dom (glasilo Hrvatske pučke seljačke stranke) od 18. rujna 1917., br. 36, str. 1 - 2.

je bračni drug bio vlasnik imovine koju je unio u brak te nije imao pravo na ono što je druga strana stekla tijekom braka (§1237).⁶¹ Neovisno o tome što je svaki bračni drug ostajao vlasnikom svoje imovine unesene u brak, u OGZ je iz rimskog prava bila preuzeta *praesumptio Muciana* prema kojoj se za imovinu stečenu u braku i u pogledu koje je postojala dvojba kojemu od bračnih drugova pripada smatralo da potječe od supruga (§1237).⁶² Osim toga, suprug je imao pravo upravljati imovinom svoje supruge i uživati je bez obveze polaganja računa sve dok ona ne bi opozvala to njegovo pravo (§1238).⁶³ Iznimka od toga suprugova prava postojala je s obzirom na imovinu maloljetne supruge nad kojom je prava i dužnosti skrbnika i dalje imao njezin otac. Ako se radilo o maloljetnici koja nema oca nego skrbnika, tada je o odluci suda ovisilo hoće li se skrbništvo nad njezinom imovinom ustupiti suprugu ili će ostati kod skrbnika (§175).

Prije stupanja u brak rijetki su bili slučajevi u kojima je žena (djevojka) imala vlastitu imovinu. Ako je imala vlastitu imovinu, najčešće ju je stekla nasljedstvom ili radom izvan kuće. Posebnost djevojačkog rada bila je u tome da su se djevojke slale na rad izvan kuće kako bi si osigurale miraz, posebno u obiteljima koje nisu bile u mogućnosti izdvojiti miraz iz vlastitih sredstava jer su djevojke bez miraza ostajale neudane. Tako je imovina koju je djevojka unosila u brak zapravo bila sastavni, a često i isključivi dio njezina miraza. Premda je miraz ostajao ženinin vlasništvo⁶⁴, pravo uživanja nad njim pripadalo je mužu. Nakon smrti supruga miraz se "vraćao" ženi, a smrću supruge miraz je pripadao njezinim nasljednicima, među kojima je mogao biti i suprug (npr. pre-

⁶¹ Za postojanje zajednice dobara prema §§1233-1236 OGZ-a bio je potreban sporazum bračnih drugova te se nikada nije predmnijevalo njezino postojanje. Prilikom sklapanja ugovora o zajednici dobara nužno je bilo odrediti je li riječ o zajednici sadašnje ili buduće imovine, odnosno o zajednici i sadašnje i buduće imovine bračnih drugova, pa je u skladu s time bilo potrebno izraditi popis imovine kako bi se znalo što se unosi u zajednicu, odnosno što se isključuje iz sastava zajednice dobara. V. Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 575 - 576.

⁶² Više o *praesumptio Muciana* v. A. Romac, Rimsko pravo, Zagreb, 1981., str. 111 - 113.

⁶³ Ovako široko postavljena prava supruga nad supruginom imovinom predstavljaju utjecaj germanskoga bračnoimovinskog sustava, tj. zakonskog prava upravljanja i uživanja ženinom imovinom. Eisner, *op. cit.* (bilj. 47), str. 10; usp. i A. Bakarić, Bračnoimovinski režim u Republici Hrvatskoj uz kratak povijesni i poredbeni prikaz, u: Obiteljsko pravo I - suvremene tendencije, Zagreb, 1992., str. 77 - 78.

⁶⁴ Iznimka je postojala ako je miraz bio sastavljen od potrošnih stvari ili gotovine, u kojem slučaju je muž postajao vlasnikom miraza (§1227).

ma §§758-759). Za hrvatsko-slavonsko područje karakteristično je da se miraz, osobito kod djevojaka sa sela, uglavnom sastojao od pokretnina. Premda se s vremenom uobičajio miraz i u nekretninama, poglavito zemljištu, zabilježeni su slučajevi da je i nad njim suprug bio upisan kao suvlasnik.⁶⁵

Dok su žene iz plemićkih i bogatih građanskih obitelji u brak ulazile s vlastitom imovinom, ne nužno u sastavu miraza, te tijekom braka nisu radile, žene iz obrtničkih, trgovačkih, službeničkih i seljačkih obitelji rijetko su prije braka imale znatniju imovinu (nekretnine) i nosile su velik teret u izdržavanju obitelji. Njihova zarada sama za sebe nije bila velika, među ostalim i zbog nejednakih plaća na tržištu rada za žene i muškarce, ali je nesumnjivo pridonosila kućnom budžetu, omogućujući očuvanje postojeće i stvaranje nove imovine, osobito za pribavljanje nekretnina.⁶⁶ Međutim, i te su nekretnine, premda su u njihovoj kupnji sudjelovale i supruge, u pravilu bile upisane samo na muževe.⁶⁷ Osim toga, kako je postojala presumpcija da je sve što je stečeno u braku suprugovo, ako se ne dokaže protivno, postoje vrlo očita ograničenja kojima su žene bile izložene u stjecanju vlastite imovine tijekom braka. Razmjer imovinske nejednakosti između žena iz različitih staleža koja je postojala pri ulasku u brak nastavila se tijekom njegova trajanja te je u konačnici utjecala i na nejednakost pri nasljeđivanju, neovisno o tome što je na temelju zakona položaj udovice bio izjednačen s položajem udovca.

4. OSTALA PRAVA BRAČNOG DRUGA IZ OSTAVINE

Preživjelom bračnom drugu je, osim prava na ostavinu iz §§757-759, zakon priznavao još neka prava koja su bila posljedica smrti bračnog druga. Međutim, za razliku od prava iz §§757-759, ovdje je na opseg nekih pripadajućih prava

⁶⁵ Leček, *op. cit.* (bilj. 20), str. 231.

⁶⁶ Tako je znatan udio ženske radne snage bio prisutan u nekvalificiranim i slabo plaćenim poslovima u industriji, osobito tekstilnoj i prehrambenoj, te među poljoprivrednim stanovništvom koje je izlaskom na tržište sa svojim proizvodima moglo računati na stalnu, premda malu zaradu. Usp. D. Peić-Čaldarević, Osnovne karakteristike profesionalne djelatnosti žena u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova (1918-1941), u: *Časopis za suvremenu povijest*, god. 29., br. 3, str. 491 - 503.

⁶⁷ S. Leček, "Ženske su sve radile." - seljačka žena između tradicije i modernizacije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj između dva svjetska rata, u: Feldman, Andrea (prir.). *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, Zagreb, 2004., str. 230.

utjecalo to je li preživjeli bračni drug udovac ili udovica i kakvo mu je imovinsko stanje. Ujedno su ta prava bila i vremenski ograničena. Tako je bračni drug, neovisno o spolu, stjecao pravo na pristojno uzdržavanje (§796), a udovica ostavitelja pravo na običnu opskrbu (§1243).

Zanimljivim se pokazuje i položaj tzv. kućanskih predmeta prilikom nasljeđivanja (§674).

4.1. Pravo na pristojno uzdržavanje (§796)

Preživjeli bračni drug, neovisno o tome je li se radilo o udovici ili udovcu, imao je pravo na pristojno uzdržavanje (§796). Pretpostavke za stjecanje tog prava bile su: a) nepostojanje bračnog ugovora između supruge kojim se financijski zbrinjavao preživjeli bračni drug; b) trajanje bračne zajednice, odnosno da nije došlo do rastave braka krivnjom preživjeloga bračnog druga⁶⁸, no ako bračni drugovi nisu bili sudski rastavljeni, ali nisu niti živjeli zajedno, preživjeli bračni drug ipak je imao pravo na uzdržavanje⁶⁹; c) neimanje vlastite imovine preživjelog bračnog druga koja bi mu osiguravala pristojno uzdržavanje, odnosno, premda je imao vlastitu imovinu mogao je tražiti uzdržavanje ako mu vlastita imovina nije bila dovoljna za osiguranje pristojnog uzdržavanja.

Pravo na pristojno uzdržavanje pripadalo je preživjelom bračnom drugu do ponovnog sklapanja braka, pri čemu se pod pojmom "pristojno" razumijevalo uzdržavanje u skladu sa staležom kojem je pripadao preživjeli bračni drug.⁷⁰

Važnost prava na pristojno uzdržavanje proizlazi iz toga što prema OGZ-u bračni drug nije imao položaj nužnog nasljednika. Međutim, hrvatska sudska praksa je pravo na pristojno uzdržavanje tumačila upravo kao pravo na nužni nasljedni dio.⁷¹ Ujedno je s obzirom na iznos pristojnog uzdržavanja bilo uo-

⁶⁸ Krivnja preživjelog bračnog druga za rastavu braka dokazivala se pravomoćnom presudom suda. Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 201.

⁶⁹ Iz obrazloženja presude Stola sedmorice vidimo kako supruge ima pravo na pristojno uzdržavanje, premda sa suprugom nije živjela u bračnoj zajednici posljednjih 20 godina. Kako nije uložena tužba za rastavu od stola i postelje kojom bi eventualno bila utvrđena i krivnja supruge, ona se i dalje smatrala zakonitim bračnim drugom ostavitelja. Iz presude Stola sedmorice od 27. studenoga 1942. Rev 716-42 u: K. Puharić, Zbirka rješitaba Stola sedmorice, Zagreb, 1945., svezak II., br. 434, str. 110 - 112.

⁷⁰ Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 200.

⁷¹ Presuda Stola sedmorice br. 336 od 7. ožujka 1912. u: Iz sudske prakse, *Mjesečnik*, knjiga I, 1912., str. 1008 - 1009.

bičajeno shvaćanje kako je taj iznos ograničen tako da ne smije premašiti visinu nasljednog dijela koja je bračnom drugu pripala prema §§757-758 OGZ-a.

Austrijski su pravnici također u pravu na pristojno uzdržavanje vidjeli zamjenu za nužni nasljedni dio. Tako je Stubenrauch isticao kako bračni drug nema nužno nasljedno pravo, ali ima pravo iz §796⁷², dok Krasnopolski navodi kako i preživjelom bračnom drugu pripada njegov nužni dio prema §796.⁷³ Međutim, doktrina i praksa austrijskih sudova, za razliku od hrvatskih, nije bila ujednačena glede iznosa pristojnog uzdržavanja, osobito u odnosu na prava koja su preživjelom bračnom drugu pripala prema pravilima nasljednog prava. Stubenrauch je smatrao kako s obzirom na §§757-758 preživjeli bračni drug ne može tražiti na ime pristojnog uzdržavanja više nego što iznosi njegov zakonski dio.⁷⁴ No, iz presuda austrijskih sudova proizlazi kako je preživjeli bračni drug, u slučaju da mu pripadajući iznos iz ostavine prema §758 nije bio dostatan za pristojno uzdržavanje, mogao tražiti nadopunu iz ostavine do iznosa potrebnog za pristojno uzdržavanje. Prema tome, potraživanje za pristojno uzdržavanje ipak je moglo premašiti iznos zakonskoga nasljednog dijela bračnog druga. To se tumačilo time da je pravo na pristojno uzdržavanje pravo koje je proizlazilo iz obiteljskog prava, a ne iz nasljednog prava.⁷⁵

4.2. Pravo na običnu opskrbu (§1243)

Za razliku od prava na pristojno uzdržavanje koje je pripadalo svakom preživjelom bračnom drugu, neovisno o tome je li riječ o udovici ili udovcu, pravo na običnu opskrbu pripadalo je udovici ostavitelja. Pod običnom opskrbom razumijevala se opskrba, uključujući i stan, koju je udovica uživala za trajanja bračne zajednice (§1243) i smatrala nastavkom suprugove obveze na izdržavanje.⁷⁶ Pravo na opskrbu trajalo je za razdoblje od šest tjedana nakon smrti

⁷² Stubenrauch, *op. cit.* (bilj. 7), str. 935, 971.

⁷³ Krasnopolski, *op. cit.* (bilj. 7), str. 210; usp. G. Hanausek, *Das gesetzliche Erbrecht und Pflichtteilsrecht des Ehegaten*, Beč, 1910., str. 58 - 68.

⁷⁴ Stubenrauch, *op. cit.* (bilj. 7), str. 971.

⁷⁵ Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 202; v. i Eisner, *op. cit.* (bilj. 47), str. 15.

⁷⁶ Prema §91 OGZ-a suprug je imao obvezu skrbiti se za uzdržavanje svoje supruge ("...je dužan davati ženi pristojno uzdržavanje po svojoj imovini..."), pri čemu je uzdržavanje podrazumijevalo hranu, odijelo, stan, nužno pokućstvo te troškove bolesti. Derenčin, *op. cit.* (bilj. 8), str. 406; v. Čepulić, *op. cit.* (bilj. 4), str. 554.

bračnog druga, a ako je udovica bila trudna, onda se razdoblje protezalo sve do šest tjedana nakon porođaja. Pravo na opskrbu nije se smatralo nasljednim pravom, ali se uzimalo iz ostavine, što znači da ga je udovica mogla potraživati samo ako je u ostavini bilo imovine s obzirom na to da ostaviteljevi nasljednici nisu bili dužni davati uzdržavanje iz svoje imovine.⁷⁷ Tijekom ostvarivanja prava na običnu opskrbu udovica nije mogla primati udovičku plaću predviđenu nasljednim ugovorom, oporukom ili bračnim ugovorom.

4.3. Pravo na predmete iz kućanstva i namještaj (§674)

Prema OGZ-u predmeti iz kućanstva te namještaj (tzv. kućne sprave) nisu izdvajani iz ostavine na način da su na temelju činjenice života u zajedničkom kućanstvu pripadali preživjelom bračnom drugu. Upravo suprotno, ti su predmeti ulazili u ostavinu, pa su ih nasljeđivali potomci i srodnici, odnosno bračni drug ako je stjecao pravo vlasništva. No, bio je moguć njihov zapis prema §674 u korist bračnog druga, pri čemu su se pod pokućstvom razumijevale pokretne stvari potrebne za pristojno "uživanje stana", tj. stanovanje, dok su se pod namještajem razumijevale stvari koje služe za stanovanje, ali i one koje su npr. bile potrebne za vođenje kućanstva.⁷⁸ Iz toga proizlazi kako je, u slučajevima kada je ostavitelj propustio ostaviti pokućstvo i namještaj u zapis svojemu bračnomu drugu, postojala mogućnost da potomci i srodnici ostave bračnog druga bez tih prijeko potrebnih stvari.⁷⁹

5. POKUŠAJI IZMJENE PRAVILA ZAKONSKOG NASLJEĐIVANJA BRAČNIH DRUGOVA

Prilikom pokušaja zamjene OGZ-a novim građanskim zakonom u doba Kraljevine Jugoslavije te Nezavisne Države Hrvatske bila su izmijenjena i pravila zakonskog nasljeđivanja bračnih drugova. Te su se promjene većim

⁷⁷ Hanausek, *op. cit.* (bilj. 73), str. 71.

⁷⁸ Rušnov, Posilović, *op. cit.* (bilj. 12), str. 105 - 106.

⁷⁹ Zbog toga je novelom OGZ-a bio uveden institut prethodnog zapisa ili prelegata predmeta bračnog kućanstva u korist preživjelog bračnog druga, neovisno o tome ostvaruje li svoja prava uz potomke, srodnike ili, naravno, samostalno. Kreč, Pavić, *op. cit.* (bilj. 5), str. 102 - 103.

dijelom temeljile na izmjenama austrijskog izvornika tzv. ratnim novelama koje nisu vrijedile na hrvatsko-slavonskom pravnom području. Unatoč izrađenim zakonskim osnovama niti jedna od njih nije stupila na snagu.

Predosnovom Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju (1934.) bilo je uređeno da ostavitelj bračni drug nasljeđuje uz ostaviteljevu djecu 1/4 ostavine, a ako nasljeđuje uz ostaviteljeve roditelje i njihove potomke, odnosno uz ostaviteljeve djedove i bake, pripadala mu je 1/2 ostavine. U svakom slučaju u nasljedni se dio bračnog druga uračunavalo i ono dobiveno bračnim ugovorom i nasljednom pogodbom. Ako nije bilo nasljednika iz ovih nasljednih redova, preživjelom bračnom drugu pripadala je cijela ostavina (§§740-741). Poboljšanju nasljednog položaja bračnog druga trebao je pridonijeti i predzapis pokretnina koje su pripadale zajedničkom domaćinstvu. No, ako je bračni drug nasljeđivao s potomcima ostavitelja, predzapis je bio ograničen samo na pokretnine koje su bračnom drugu bile potrebne za osobnu upotrebu.

Osnovom građanskog zakona za Nezavisnu Državu Hrvatsku (1943.) također se nastojao izmijeniti nasljedni položaj bračnog druga u odnosu na OGZ. Bračnom drugu je uz ostaviteljevu djecu ili njihove potomke pripadalo pravo uživanja 1/2 ostavine, no to je pravo prestajalo ponovnim stupanjem u brak, odnosno iznos ostavine nad kojim je postojalo pravo uživanja mogao se na traženje djece ili njihovih potomaka i ograničiti na pristojno uzdržavanje. Uz srodnike drugog nasljednog reda bračni je drug mogao izabrati želi li vlasništvo 1/4 ostavine ili pravo na doživotno pristojno uzdržavanje, a uz srodnike trećeg nasljednog reda bračni je drug stjecao 1/2 ostavine. U nasljedni dio bračnog druga uračunavalo se sve što mu je pripalo na temelju bračnog ugovora, nasljedne pogodbe i oporuke, dok je ostavina u cijelosti pripadala bračnom drugu ako nije bilo srodnika iz navedenih nasljednih redova. Tom je Osnovom, kao i jugoslavenskom Predosnovom, bio predviđen predzapis pokretnina iz zajedničkog kućanstva, odnosno samo onih za osobnu upotrebu ako je bračni drug nasljeđivao uz ostaviteljeve potomke (§§693-698).⁸⁰

⁸⁰ Više v. I. Maurović, Izvještaj o Predosnovi Građanskoga zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju, Zagreb, 1934., str. 41 - 43; Osnova Građanskog zakona za Nezavisnu Državu Hrvatsku, u: M. Košutić, Obrazloženje uz Osnovu Građanskog zakona za Nezavisnu Državu Hrvatsku, Zagreb, 1943.; V. Radovčić, Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji (Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju), Zagreb, 1975., str. 281.

6. ZAKLJUČAK

Bračna veza je kao temelj nasljeđivanja bračnih drugova prošla dugotrajan razvoj uvjetovan s jedne strane važnošću koju je u sustavu nasljeđivanja imao odnos srodstva, a s druge strane uređenjem pravnog položaja žene u braku, obitelji te društvu u cjelini. Važnije promjene uslijedile su donošenjem modernih građanskih zakona, pa je tako i Opći građanski zakonik uveo jednakopravnost u nasljeđivanju bračnih drugova, neovisno o tome je li preživjeli bračni drug udovica ili udovac. Ipak je i nadalje uređenje položaja bračnog druga kao nasljednika bilo uvjetovano nasljednim pravima koja su povijesnopravno pripadala širokom krugu srodnika, uređenjem privatnopravnog pravnog položaja žene te načinom uređenja imovinskih odnosa u braku.

Ostavinski spisi hrvatskih sudova pokazuju, a posredno je to vidljivo i iz objavljenih presuda, kako je bračni drug svoje pravo na ostavinu u pravilu ostvarivao u konkurenciji s ostaviteljevim potomcima, stječući pritom pravo uživanja nad dijelom ostavine. To ujedno znači da su bili malobrojni slučajevi u kojima je bračni drug zajedno s ostalim ostaviteljevim srođnicima stjecao položaj zakonskog nasljednika, odnosno vlasništvo nad ostavinom. No upravo je priznavanje širokog kruga srodnika kao zakonskih nasljednika umanjilo prava bračnog druga te učinilo njegov nasljednopravni položaj znatno slabijim u odnosu na srodnike.

Iz ostavinskih spisa nadalje proizlazi kako je preživjeli bračni drug u pravilu bila udovica. Ta je činjenica također utjecala na prihvaćanje pravila zakonskog nasljeđivanja i ocjenu o njihovoj primjenjivosti. Kako pokazuju spisi, imovina koja je ulazila u ostavinu uglavnom je bila jedina imovina koju je obitelj (bračni drugovi s potomcima ili bez njih) imala. Ta je imovina bila upisana na supruga ili je, zbog zakonske presumpcije, smatrana suprugovom, premda je nesumnjivo da je u stvaranju te imovine, ili dijela imovine, sudjelovala i udovica. Stoga se pravo uživanja, nešto rjeđe i pravo vlasništva, nad dijelom ostavine nije nikako moglo smatrati pravednim rješenjem. Drukčije su se vrednovali slučajevi u kojima je ostavitelj bila supruga. Za udovca se u imovinskom pogledu nisu dogodile veće promjene jer je on i nadalje bio upisan vlasnikom (obiteljske) imovine, a ako je i stjecao pravo uživanja na dijelu ostavine svoje supruge, radilo se o ostavini manje vrijednosti i sastavljenoj u pravilu od pokretnina. Iako je očito postojala svijest o nepravедnosti tako uređenog nasljednog položaja bračnog druga, interesantna je činjenica da se položaj bračnog druga, posebno udovica, poboljšavao tako da su ostavitelji ostavljali veći dio ostavine na uživanje, no ne nužno prepuštajući im pravo vlasništva.

Premda su promijenjene gospodarske okolnosti, kao i društvena kretanja jasno ukazivali na nužnost promjena pravila zakonskog nasljeđivanja bračnih drugova s ciljem poboljšanja položaja preživjelog bračnog druga te unatoč poduzimanju niza vrlo konkretnih mjera, nasljedna prava bračnog druga uređena OGZ-om ostala su na snazi sve do 1946. godine.

Summary

Mirela Krešić*

LEGAL INHERITANCE OF THE SPOUSE ACCORDING TO THE GENERAL CIVIL CODE IN THE CROATIAN-SLAVONIAN LEGAL AREA

According to General Civil Code the fact of marital relationship was not equalized with the fact of kinship, so the surviving spouse was accepted as the inheritor, however there were additional specificities regarding his/her legal hereditary position. Thus the hereditary position of the spouse was dependent on a widely defined circle of the testator's relatives as potential legal inheritors, regulating property relations between married couples and subsequently regulating the private legal position of the wife.

In view of the fact that the spouse competed for the inheritance with all the testator's relatives, the form and scope of his/her right to the inheritance, i.e. the fructus right or the right of ownership actually depended on which of the relatives put in an application together with the spouse for inheritance. It could happen, therefore, that although the spouses had been working and creating property for years the surviving spouse had far less right to the inheritance than the testator's descendants, especially the testator's distant relatives. The system of separate goods applied to the property relations of the married couple and, unless otherwise agreed, each spouse was the owner of the property he/she brought into the marriage and had no right to the property that the other spouse had acquired during the marriage. However, for property acquired during the marriage, when there were doubts as to whom it belonged, it was considered that it derived from the husband. Considering such regulation of property relations in marriage and the number of limitations which wives encountered while acquiring property, the wife, as the

* Mirela Krešić, Ph. D., Assistant Lecturer, Faculty of Law, University of Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb

surviving spouse, was often deprived of her inheritance rights and acquired only fructus rights, and possibly an ownership right to a small part of the estate.

This state of affairs was confirmed by an investigation into inheritance records in three district courts. These documents show that the surviving spouse, generally the wife, had acquired the estate together with the testator's descendants, and less often with other relatives. The property from the composition of estate was, as a rule, entered in the Land Register in the name of the husband, and, because of this, the ownership of the entire estate belonged to the descendants, whereas the widow only had fructus right to part of the inheritance. Although some testator's tried to avoid the injustice imposed by such regulations, it is interesting to note that the widows' positions were often improved leaving them fructus rights to a major part of the estate, without necessarily being given the ownership right.

Although often disputed, the legal inheritance of married couples remained in force until 1946, and it was only with the passing of the Yugoslav Law on Inheritance (1955) that the legal hereditary right of spouses was significantly amended.

Key words: spouses, legal inheritance, General civil code, Croatia-Slavonian legal area

Zusammenfassung

Mirela Krešić**

DAS GESETZLICHE ERBRECHT FÜR EHEGATTEN NACH DEM ALLGEMEINEN BÜRGERLICHEN GESETZBUCH IM RECHTSGEBIET VON KROATIEN UND SLAWONIEN

Nach dem Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuch war die Tatsache der ehelichen Verbindung der Tatsache der Verwandtschaft nicht völlig gleichgestellt, weshalb der überlebende Ehegatte als Erbe zwar akzeptiert, seine erbrechtliche Position jedoch mit einigen Besonderheiten ausgestattet war. So war der Erbanspruch des Ehegatten durch einen weit gefassten Kreis von Verwandten des Erblassers als potenziellen gesetzlichen Erben, durch die Güterstandsregelung zwischen den Ehegatten sowie durch die daraus folgende privatrechtliche Stellung der Frau bedingt.

** Dr. Mirela Krešić, Assistentin an der Juristischen Fakultät in Zagreb, Trg maršala Tita 14, Zagreb

Da der Ehegatte im Erbfall mit allen Verwandten des Erblassers konkurrierte, hingen Form und Umfang seines Erbanspruchs, d.h. Nießbrauchsrecht oder Eigentumsrecht, davon ab, mit welchem dieser Verwandten er seinen Erbanspruch geltend macht. Daher konnte es vorkommen, dass der überlebende Ehegatte, obwohl die Ehegatten Jahre lang ein Vermögen erarbeitet hatten, einen erheblich geringeren Erbanspruch hatte als die Nachkommen des Erblassers und insbesondere als entfernte Verwandte des Erblassers. Im Güterstand zwischen den Ehegatten galt das System der Gütertrennung, sodass jeder Ehegatte, falls nichts anders vereinbart war, Eigentümer des von ihm in die Ehe eingebrachten Vermögens war und keinen Anspruch auf den vom anderen Ehegatten während der Ehe erworbenen Zugewinn hatte. Das während der Ehe erworbene Vermögen aber, dessen Zugehörigkeit zweifelhaft war, galt als vom Ehegatten erworben. In Folge einer solchen ehelichen Güterstandsregelung sowie zahlreicher Einschränkungen beim Gütererwerb für die Ehegattinnen waren sie als überlebende Ehegatten in ihrem Erbrecht oft benachteiligt und erhielten nur das Nießbrauchsrecht oder gegebenenfalls das Eigentumsrecht an einem geringeren Teil des Nachlasses.

Diesen Sachverhalt bestätigen die Nachlassakten von drei Bezirksgerichten, aus denen hervorgeht, dass der überlebende Ehegatte in der Regel die Ehegattin war, die den Nachlass gemeinsam mit den Nachkommen des Erblassers antrat und seltener mit anderen Verwandten. Das Vermögen aus dem Nachlass war im Grundbuch in der Regel wiederum auf den Ehegatten eingetragen, weshalb das Eigentum am gesamten Nachlass den Nachkommen zufiel und der Ehegattin nur das Nießbrauchsrecht an einem Nachlassteil zugesprochen wurde. Obwohl einzelne Erblasser die Ungerechtigkeit einer solchen gesetzlichen Regelung zu umgehen suchten, verbesserten sie die Stellung der Witwen interessanterweise häufig nur dadurch, dass sie ihnen einen größeren Anteil am Nachlass zum Nießbrauch hinterließen, nicht aber das Eigentumsrecht.

Obwohl umstritten, blieb das gesetzliche Erbrecht für Ehegatten bis zum Jahr 1946 in Kraft und erfuhr erst durch Verabschiedung des jugoslawischen Erbgesetzes (1955) eine wesentliche Änderung.

Schlüsselwörter: Ehegatten, gesetzliches Erbrecht, Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, kroatisch-slawnisches Rechtsgebiet